

Prologas

VERTYBIŲ SAUGYKLA

2013 metų liepa

Džono Bernso biblioteka įsikūrusi žaluma dvelkiančiame Bostono koledžo studentų miestelyje, didingame neogotikiniame pastate. Dėl akmeninių bokštelių ir vitražų ji labai panaši į bažnyčią. Universitetą 1863 metais įkūrė jėzuitai, kad galėtų mokyti nuo Bulvių bado Airijoje* pabėgusių vargingų imigrantų vaikus. Per kitus šimtą penkiasdešimt metų išaugęs ir suklestėjęs Bostono koledžas toliau puoselėjo artimą ryšį su senąja šalimi. Bernso biblioteka, kurioje yra maždaug 250 tūkstančių tomų ir per šešiolika milijonų rankraščių, saugo didžiausią airių politikos ir kultūros artefaktų rinkinį visose Jungtinėse Amerikos Valstijose. Kartą, prieš daug metų, vienas joje dirbęs bibliotekininkas buvo pasodintas į kalėjimą už tai, kad „Sotheby’s“ aukcionui bandė parduoti 1480 metais išspausdintą šv. Tomo Akviniečio traktatą. Biblioteka taip pagarsėjo dėl nuolat perkamų vertingų senienų, kad paskesnis direktorius net sulaukė pasiūlymo įsigyti senoviniais lotynų kryžiais, įmantraus rašto žiedais ir įrašais išdabintus antkapius iš vieno airio kapų plėšiko, todėl vadovui teko asmeniškai kreiptis į Federalinį tyrimų biurą.

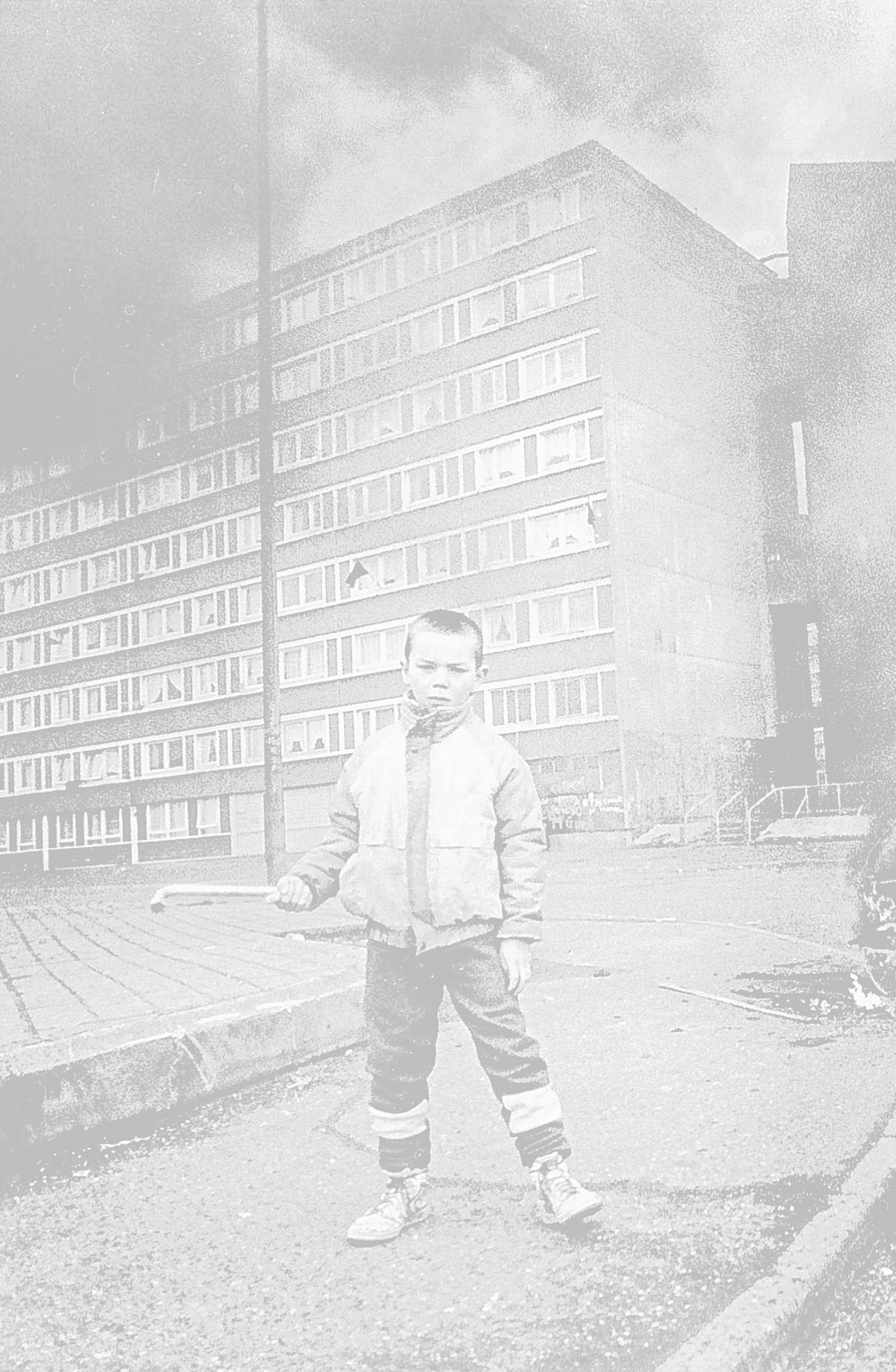
Vertingiausi ir rečiausi Bernso bibliotekos lobiai laikomi ypatingoje vietoje, vadinamoje Vertybių saugykla. Tai saugoma patalpa, kurioje įrengtos naujausios priešgaisrinės ir klimato kontrolės sistemos. Į kambarį,

* Bulvių badas (1845–1849) – laikotarpis, kurio metu siautęs bulvių maras sunaikino kone visą derlių, bei po jo kilusios dėmėtiosios ir grįžtamosios šiltinės epidemijos nusinešė apie pusę milijono gyvybių. (Čia ir toliau – vert. past.)

nuolat stebimą per jame įtaisytas kameras, patenkama tik įvedus elektroninės spynos kodą ir pasukus specialų raktą. Gauti šį raktą galima tik pasirašytinai. Ir tik saujelė žmonių turi tokią teisę.

Vieną 2013 metų vasaros dieną į Bernso biblioteką įžengė du detektyvai. Buvo tik ką atskridę iš Belfasto, kur dirbo Šiaurės Airijos policijos tarnybos Sunkių nusikaltimų skyriuje. Praėję pro spalvingus langų vitražus, jie pasuko Vertybių saugyklos link.

Detektyvai atvyko paimti slaptos medžiagos, gulinčios saugykloje jau beveik dešimtmetį: diskelių su garso įrašais ir šūsnių stenogramų. Šią medžiagą Bostono koledžo bibliotekininkai galėjo tiesiog išsiųsti į Belfastą paštu – pareigūnams nebūtų reikėję vykti į Valstijas. Tačiau įrašai buvo kupini pavojingų paslapčių ir, pagaliau perėmę slaptąją medžiagą į savo rankas, detektyvai stengėsi su ja elgtis kaip įmanydami atsargiau. Dabar šie įrašai tapo oficialiais kriminalinės bylos įrodymais. Detektyvai tyrė žmogžudystę.

PIRMA DALIS

AIŠKUS, ŠVARUS, GRYNAS KELIAS

PAGROBIMAS

Savo dingimo vakarą trisdešimt aštuonerių metų Džyn Makonvil buvo pusę gyvenimo praleidusi tai su kūdikiu iščiose, tai ilsėdamasi po dar vieno gimdymo. Išnešiojusi keturiolika kūdikių, bet keturis iš jų praradusi, Džyn turėjo dešimt įvairaus amžiaus vaikų – nuo dvidešimtmetės Anos iki švelniaakių dvynių Bilio ir Džimo, einančių septintus metus. Vien pagimdyti dešimt vaikų – ką jau kalbėti apie jų auginimą – daug kam atrodytų milžiniškos ištvėrmės reikalaujanti užduotis. Bet visa tai vyko 1972-ųjų Belfaste, kur didžiulės chaotiškos šeimos buvo įprastas dalykas, taigi Džyn Makonvil nesitikėjo gauti medalio. Tiesą sakant, niekas jai to ir nesiūlė.

Vietoj medalio gyvenimas moteriai skyrė dar vieną didžiulį išbandymą – mirė jos vyras Arturas. Po ilgos ir sekinančios ligos vieną dieną tiesiog užgeso, ir Džyn suprato esanti vienui viena bedarbė našlė su apverktina išmoka ir būriu reikalaujančių dėmesio vaikų. Keblios padėties visiškai išmušta iš vėžių, moteris sunkiai įstengė susidoroti su ją užplūstančiais jausmais. Dažnai tūnodavo užsidariusi namie ir, vyresnėliams gainiojant ir prižiūrint mažylius, ieškodavo ramybės, traukdama cigaretę po cigaretės. Džyn bandė kurti ateities planus ir susitaikyti su savo nelaimėmis. Tačiau tikroji tragedija Makonvilių dar laukė ateityje.

Iš namų, kuriuose prabėgo paskutinės Arturo gyvenimo dienos, jie buvo neseniai persikraustę į didesnę socialinę būstą šaltame, drėgname ir gremėzdiškame Divis daugiabučių komplekse Vakarų Belfaste. Gruodžio būta šalto, jau ankstyvą popietę miestas paskęsdavo tamsoje. Naujajame bute dar nebuvo prijungta viryklė, tad Džyn išsiuntė penkiolikmetę Heleną – vieną savo mergaičių – parnešti žuvies su bulvytėmis iš netoliese esančio restoranėlio. Visiems lūkuriuojant, kol Helena grįš, motina prisileido karštą vonią. Kai namie pilna mažų vaikų, neretai vienintelis

būdas nuvogti sau porą akimirų yra užsirakinti vonios kambaryje. Džyn buvo smulki ir perbalusi, jos subtilius veido bruožus gaubė tamsūs plaukai, kuriuos ji dažnai susirišdavo. Įlipusi į vonią, moteris gulėjo karštame vandenyje, kol paraudo oda. O vos išlipusi lauk, išgirdo beldžiant į laukujes duris. Buvo gal septinta valanda vakaro. Vaikai nusprendė, kad tai Helena parnešė namo vakarienę.

Tačiau atidarę duris jie pamatė gaują žmonių – šie greit įsiveržė vidun. Viskas įvyko taip staigiai, kad vėliau nė vienas iš Makonvilių vaikų negebėjo tiksliai pasakyti, kiek būta atėjūnų: gal aštuoni, o gal dešimt ar dvylika vyrų ir moterų. Vienu veidus slėpė balaklavos*, kiti ant galvos buvo užsitempę po moterišką nailoninę kojine – šios iškraipė nekviestų svečių veido bruožus ir panėšėjo į baugias kaukes. Bent vienas jų rankose laikė ginklą.

Kai tarpdury pasirodė besirengianti Džyn ir ją kaipmat apspito persigandę vaikai, vienas tų vyrų gergždžiančiu balsu amtelėjo:

– Vilkis palta.

Įsibrovėlių tempama laukan, moteris pradėjo drebėti it epušės lapas.

– Kas čia darosi? – paklausė vis labiau pasiduodama panikai.

Tai išgirdę vaikai visai pašėlo iš baimės. Vienuolikmetis Maiklas bandė įsikibti į motiną. Ją apglėbė Bilis ir Džimas pradėjo raudoti. Gauja bandė vaikus raminti tikinimais, kad moterį greitai parveš, jie tenorintys šnekėtelėti. Pora valandų, ir ji bus namie.

Šešiolikmetis Arcis, vyriausias iš namie tebegyvenančių vaikų, paklausė, ar gali motiną lydėti, kad ir kur ji būtų gabenama, ir atėjūnai neprieštaravo. Kol Džyn Makonvil vilkosi tvido palta ir gobėsi skara, jaunesnieji Makonviliukai buvo suvaryti į atskirą kambarį. Stumdami vaikus toliau nuo motinos, įsibrovėliai bandė juos šiurkštakai raminti, kreipdamiesi į kiekvieną vardu. Keli vyrai buvo be kaukių, tad Maiklas Makonvilis savo siaubui staiga suvokė, kad motiną iš namų grobia ne prašalaičiai. Tai buvo jų kaimynai.

Divis daugiabučių kompleksas, tarsi nupieštas Ešerio** ranka, priminė košmariškas betono džiungles su gausybe laiptinių, koridorių ir žmonių prigrūstų butų. Liftai čia amžinai neveikė, tad įnirtusių žmonių būrelis iš namų išvilkta Džyn Makonvil koridoriumi buvo pastūmėta prie laiptų. Paprastai net žiemos vakarais aplinkui maišydavosi žmonės – vaikai

* Šilta vilnonė kepurė, dengianti visą veidą, su skylėmis akims.

** Mauritsas Cornelis Esheri (1898–1972) – Nyderlandų grafikas, vienas garsiausių moderniosios grafikos kūrėjų. Piešiniuose neretai vaizduodavo nerealias konstrukcijas ir optines apgales primenančius vaizdus.

koridoriais spardydamo kamuolį, nuolat prasilenkdavai su grįžtančiais iš gamyklų darbininkais. Tačiau tą vakarą Arčis pastebėjo, kad kompleksas stūkso gūdžiai tylus, lyg daugiabučiuose nebūtų likę nė gyvos dvasios. Nebuvo matyti praeivių, kuriuos galėtum sustabdyti, nei kaimynų, kurių maldautum pagalbos.

Vilkdamas kojas jis ėjo šalia motinos, irgi besispaudžiančios prie sūnaus iš baimės jį paleisti. Laiptų apačioje juos pasitiko didesnis būrys žmonių, jų, vilkinčių paprastais rūbais, irgi slepiančių veidus po balaklavomis, buvo gal dvidešimt. Net keli rankose laikė šautuvus. Prie šaligatvio ramiai laukė mėlynas „Volkswagen“ autobusiukas. Staiga vienas vyrų metėsi link Arčio, tamsoje blausiai žybtelėjęs pistoletui, įrėmė jį vamzdį paaugliui į skruostą ir sušnypštė:

– Atsipisk.

Arčis sustingo. Veido oda juto spaudžiantis šaltą metalą. Nors beviltiškai troško padėti motinai, ką išties tą akimirką galėjo padaryti? Berniukas prieš ginkluotą gaują? Jis nenoromis apsisuko ir patraukė laiptais į viršų.

Vienoje antro aukšto sienoje buvo vertikalių kiaurymių eilė, Makonvilių vaikai jas vadino stalčiukais. Per tokią angą Arčis ir stebėjo motiną, grūdama į autobusiuką; šis greitai dingo iš Divis daugiabučių rajono. Tik vėliau paaugliui toptelėjo, kad atėjūnų gauja nė neketino leisti jam lydėti mamą, jie paprasčiausiai pasinaudojo berniuku, kad iškrapštytų ją iš buto. Bandydamas susigaudyti, kas ką tik įvyko ir ką toliau daryti, Arčis stovėjo geliančioje žiemos tyloje. Paskui pasuko buto link. Paskutiniai motinos jam ištarti žodžiai buvo šie: „Pažiūrėk vaikus, kol grįšiu.“

ALBERTO DUKTERYS

Kai Dolors Prais buvo maža mergaitė, labiausiai jai patiko tie šventieji, kurie buvo kankiniai. Teta iš tėvo pusės – itin uoli katalikė – mėgo sakyti: „Už Dievą ir už Airiją.“ Tačiau kitiems šeimos nariams pirmoje vietoje visada buvo Airija. Augdama Vakarų Belfaste, šeštąjį dešimtmetį Dolors kasdien pareigingai lankė bažnyčią. O tėvai – ne, kaip pati matė. Sulaukusi keturiolikos metų, mergaitė vieną dieną pareiškė:

– Į mišias daugiau neisiu.

– Turi eiti, – paprieštaravo motina Krisė.

– Neturiu ir neisiu, – atrėmė Dolors.

– Turi eiti, – nenusileido ir Krisė.

– Klausyk, – pasakė Dolors, – aš galiu išeiti laukan, pastovėti pusvalandį prie kampo, o grįžusi tau pasakyti, kad buvau mišiose. Bet į mišias *neisiu*.

Net vaikystėje jai netrūko užsispyrimo, todėl pokalbis buvo baigtas. Praisai gyveno Andersonstauno priemiestyje, nedideliame dviejų šeimų name tvarkingoje nuokalnioje Slivgalion Draiv gatvėje. Tėvas Albertas dirbo baldų apmušėju; ankštoje svetainėje sustatytos kėdės buvo jo rankų darbo. Ant židinio atbrailos – ten, kur dauguma šeimų mėgsta išdėlioti džiaugsmingas akimirkas įamžinusias atostogų nuotraukas – Praisai su milžinišku pasididžiavimu laikė fotografijas iš kalėjimo. Albertas ir Krisė Praisai buvo visa širdimi atsidavę Airijos Respublikos idėjai ir tikėjo, kad jau šimtus metų britai yra Airijos salos okupantai, kad airių tauta turi jais nusikratyti – bet kokia kaina.

Kai Dolors buvo visai maža, pasisodinęs ją ant kelių Albertas pasakodavo, kaip ketvirtajame dešimtmetyje pats, dar būdamas vaikas, įstojo į Airijos respublikonų armijos gretas ir kaip vėliau, jau paauglystėje, keliavo į Angliją vykdyti sprogdinimo. Avėdamas kartono prigrūstus batus (nes neturėjo pinigų padams užlopyti), drįso mesti iššūkį didžiajai Britų imperijai.

Tas smulkus vyras nuo tabako pageltusiais pirštais, nešiojantis akinius metaliniais rėmeliais, mėgo pasakoti smurtu trykštančias istorijas apie seniai iškeliavusių anapilin patriotų legendinę narsą. Nors Dolors turėjo brolių Deimjaną ir seserį Klarą, artimiausias ryšys ją siejo su jaunesniąja sesute Mariana. Prieš einant gulti, tėvas linksmindavo abi mergaites pasakojimu, kaip jam su dvidešimt kitų kalinių per išsikastą tunelį pavyko pasprukti iš Derio miesto kalėjimo. Kad nebūtų girdėti bėglių keliamo triukšmo, vienas kalinys grojęs dūdmaišiu.

Tarsi atskleisdamas didelę paslaptį, Albertas dukteriai Dolors, jos seserims ir broliui aiškino, kaip saugiausia maišyti improvizuotus sprogmenis, – tik mediniame dubenyje ir tik mediniais šaukštais (šiuokštų ne metaliniais!), – nes „užtektų vienos kibirkštėlės, ir tau šakės“. Vis grįždavo prie prisiminimų apie brangius kovos draugus, pakartus britų, ir Dolors užaugo manydama, kad tai nei kas ypatinga, nei stebėtina: visų vaikų tėčiai ar mamos turi draugų pakaruoklių. Tėvo istorijos neretai kėlė tokias emocijų audras, kad jų klausydama mergaitė net imdavo virpėti, jai per kūną bėgiodavo dilgčiojantys šiurpuliukai.

Beveik visi šeimos nariai buvo sėdėję kalėjime. Krisės motina, senelė Dolan, buvo IRA* Moterų tarybos („Cumann na mBan“) narė, bandžiusi atimti iš Karališkosios Alsterio policijos pareigūno tarnybinį ginklą ir turėjusi tris mėnesius praleisti Armos miesto kalėjime. Krisė taip pat dalyvavo „Cumann“ veikloje, kartu su trimis seserimis irgi sėdėjo Armos cypėje už tai, kad visos jos segėjo „uždraustą simbolį“ – mažas popierines oranžinės, baltos ir žalios spalvų gėlytes, dar vadinamas Velykų lelijomis.

Praisų šeimoje – kaip ir visoje Šiaurės Airijoje – buvo įprasta aptarinėti tolimos praeities tragedijas taip, lyg šios būtų nutikusios praeitą savaitę. Dėl to kartais negalėdavai tiksliai nusakyti, kada gi prasidėjo žilą senovę menantys Airijos ir Britanijos nesutarimai. Išties būdavo sunku net įsivaizduoti Airiją *iki to*, ką Praisai vadino tiesiog siekiu. Rodos, didelės reikšmės neturėjo ir tai, nuo ko pradėsi pasakoti tą vaidų istoriją, nes šie buvo amžini. Istorija prasidėjo anksčiau, nei įvyko protestantų ir katalikų skyrybos, ji buvo senesnė už pačią Protestantų bažnyčią. Teisybę sakant, galėjai nerti kone tūkstantį metų atgal – į dvyliką amžių – ir pradėti pasakojimą nuo normanų grobikų, laivais perplaukusių Airijos jūrą, kad čia užkariautų naujas žemes. Arba nuo Henriko VIII ir šešioliktame amžiuje klestėjusios Tiudorų dinastijos, kurios pastangomis Airija buvo visiškai pavergta Anglijos. Reikėjo prisiminti ir protestantų emigrantus

* IRA – Airijos respublikonų armija.

iš Škotijos ir Anglijos šiaurės, kaip jie skverbėsi į Airiją visą septynioliktą amžių ir sukūrė plantacijų sistemą, dėl kurios geilų kalba šnekantys vietos gyventojai buvo priversti išnuomoti jiems lig tol priklausiusią žemę ir tapti naujųjų ponų vasalais.

Tačiau daugiausia aistrų ir susižavėjimo Slivgalion Draiv gatvės name kėlė šios nesibaigiančios sagos skyrius apie 1916 metų Velykų sukilimą, kai saujelė airių revoliucionierių užėmė Dublino pašto skyrių ir pasiskelbė steigiantys laisvą ir nepriklausomą Airijos Respubliką. Dolors vaikystė buvo kupina legendų apie pribloškiančius pasipriešinimo herojus ir jautrųjį poetą Patriką Pirsą, vieną sukilimo vedlių. Esą stovėdamas ant pašto skyriaus laiptų, jis pareiškęs: „Visos airių kartos skelbė ir skelbs savo tautos teisę gyventi laisvėje.“

Užkietėjęs romantikas Pirsas visada be galo žavėjosi kraujo aukos idėja. Dar būdamas vaikas, troško paaukoti gyvybę kilniam tikslui ir greit įtikėjo, kad pralietas kraujas gali „apvalyti“. Pirsas garbino ankstesnius airių kankinius, kurių mirtis jam priminė Kristaus auką, ir keleri metai prieš sukilimą rašė, jog „senąją žemės širdį būtina sušildyti raudonu mūsų lauko vynu“.

Poetas gavo, ko norėjęs. Po kelių šlovės mirksnių Dubline veikiantys britų valdžios organai žiauriai numalšino sukilimą, o Pirsas kartu su keturiolika bendražygių buvo nuteistas karo tribunolo ir sušaudytas. 1921 metais, po Airijos nepriklausomybės karo, kuris baigėsi šalies padalijimu, sala suskilo į dvi dalis: pietuose dvidešimt šešios grafystės paskelbė dalinę nepriklausomybę ir tapo Airijos laisvąja valstybe, o kitos šešios šiaurės grafystės liko Didžiosios Britanijos sudėtyje. Praisų šeima, kaip ir visi nepalaužiami respublikonai, nevadino krašto, kuriame tenka gyventi, Šiaurės Airija. Jiems visiems jis buvo „Airijos Šiaurė“. Net tikriniams vietos dialekto daiktavardžiams nepavyko išvengti politinio atspalvio.

Kankinystės kultas gali būti pavojingas, o Šiaurės Airijoje svarbių sukakčių minėjimą griežtai reglamentavo Vėliavų ir simbolių įstatymas. Airių nacionalizmas kėlė tokią baimę, kad Šiaurėje galėjai patekti kalėjimui vien už demonstruojamą Respublikos trispalvę. Dolors, dar būdama mergaitė, Velykų sekmadienį apsirengė savo gražiausia balta suknele, ant rankos pasikabino pilną kiaušinių kraitelę, o prie krūtinės prisisegė Velykų leliją, kad paminėtų liūdnei pasibaigusį sukilimą. Šis ritualinis veiksmas tiesiog svaigino – ji jautėsi lyg įstojusi į slaptą atskalūnų draugiją. Greit išmoko pridengti leliją ranka, kai pamatydavo artinantis policininką.

Kartu Dolors puikiai žinojo, kokią didelę asmeninę kainą airiams kartais tenka sumokėti už aukojimąsi savo siekiui. Albertui Praisui taip

ir neteko susipažinti su savo pirmagime dukrele – ji mirė dar kūdikystėje, tėvui sėdint už groty. Prie bendros kovos jaunystėje prisidėjo ir Dolors teta Braidė (viena iš Krisės seserų). Kartą 1938 metais, jai kartu su bendražygiais gabenant sprogmenis iš vienos slėptuvės į kitą, šie netikėtai sprogo. Sprogimas nutraukė Braidei abi plaštakas, sumaitojo veidą ir visam laikui atėmė regėjimą. Jai tebuvo dvidešimt septyneri.

Didelei gydytojų nuostabai, moteris išgyveno, tačiau dėl sunkios negalios visą likusį gyvenimą buvo priklausoma nuo aplinkinių. Be plaštakų, akla Braidė negebėjo pati persirengti, išsišnirpšti nosies ar kitaip apsistarnauti, nesant pagalbininkų. Todėl neretai ilgesniam laikui apsidodavo Slivgalion Draiv gatvės name. Jei Praisų šeima jos ir gailėjo, šitai nustelbė begalinis didžiavimasis giminaite, dėl idealų noriai paaukojusia visa, ką ji turėjo. Išleista iš ligoninės Braidė grįžo į mažytį namelį su lauko tualetu – į aklą būtų be jokių socialinių darbuotojų ar pensijos. Tačiau niekada – bent jau balsu – nesigailėjo atidavusi tokią didelę auką dėl vieningos Airijos.

Kai Dolors ir Mariana buvo mažos, Krisė mergaites neretai varydavo į antrą namo aukštą „tetos Braidės pašnekinti“. Moteris leisdavo dienas jai skirtame kambaryje, apgaubta prieblandos ir vienumos. Dolors stengdavosi laiptais kopti ant pirštų galiukų, bet Braidės dėl išlavėjusios klausos niekaip nepavykdavo nustebinti. Ji be perstojo rūkė, ir Dolors jau nuo aštuonerių ar devynerių metų buvo užkartos pareigos pridėti tetai cigarete, pirmiau šią švelniai įkišus jai tarp lūpų. Mergaitė tiesiog neapkentė šio darbo, jis kėlė jai šleikštulį. Įsispitrėjusi tetai į veidą, ji tyrinėdavo jį daug kruopščiau, nei paprastai drįstame žiūrėti į reginčių žmonių veidus, ir pastebėdavo kiekvieną kraupią sužalojimų detalę. Dolors, šnekus vaikas, turėjo mažiesiems būdingą įprotį daug negalvodama garsiai sakyti, kas užaina ant seilės. Todėl kartais Braidės paklausdavo: „Negi tikrai nenorėtum, kad tądien geriau būtum mirusi?“

Delniukais suėmusi tetos riešų biges, Dolors glostydavo vaško spalvos odą. Jos mergaitei primindavo – kaip ji dažnai mėgo sakyti – katytės letenėles. Braidė nešiojo tamsius akinius, ir kartą Dolors matė, kaip iš po jų suvytysiu tetos skruostu nuriedėjo ašara. Tuomet ji niekaip negalėjo suprasti: kaipgi teta gali verksti, jei neturi akių?

* * *

Šaltą ir vaiskų 1969 metų sausio pirmosios rytą Belfasto centre prie Donegalo aikštėje stovinčios rotušės susirinko būrys protestuojančių